

hívta a kritikát. Ízekre szedték, okkal. Amit Spengler csinál, a filozófusok többnyire kikérik maguknak. Filozófiai publicisztika, mondják. Igaz. Megengedhetetlen csúsztatással alkalmazza példaképének, Goethének a természetre használt morfológiai rendszerét. A bizonyult valósághoz nem alázatos tanulmányal, hanem vakmerő intuícióval közelít. Hogy részleteiben külön-külön is támadhatók

SPENGLER: A Nyugat alkonya I-II.
A világtörténelem morfológiájának
körvonalai
Európa, 1994, 768 oldal

get. Kohl elsőként szólal meg. A politikus mögül előlép az ember. Aki nem szereti, az is tisztelettel hallgatja. Halad a történelm. Az élet szent okokból élni akar. Tőlünk ez is égni fognak a gyertyacsonkok huszonegyedikén este. Lesz egy kocka eldugott csokoládé, egy falat sajt is: az édesanyák jóvoltából.

Spengler elmarasztalja kora politikusait, hogy a valóság egyetlen mérvadó területét sem befolyásolta egyikük sem. Konfuciusz több ízben miniszter volt, Pithagorasz politikai mozgalom vezetője, Goethe is miniszteri hivatalt viselt. Mi az értelmiség erkölcsi integritásával és idealizmusával is beérjük. Ilyen ósdi dolgokkal.

SZÉCHENYI ÁGNES

lis munkája, a Vallási hiedelmek és eszmék története első körete (amelyet két további követ majd) ugyanazt dokumentálja. Furcsa kettősség vonul végig a hatalmas vállalkozáson. Mint a fülszöveg is írja, Eliade az összehasonlító vallástörténet egyik legjelentősebb képviselője századunkban, most napvilágot látott munkája is tények és adatok roppant gazdagságát vonultatja fel, ahogy a „kőkorszaktól az eleuszi misztériumokig” végigkíséri a vallási gondolat alakváltozásait. Elsősorban a válságperiódusok érdeklők, mert csakis a válságoknak és feldolgozásuknak köszönhető a vallás megújulása; folyamatos alkalmazkodása. A történeti feldolgozás mögött azonban – s ezért beszélnek kettősségről –

MIRCEA ELIADE: Vallási hiedelmek és eszmék története I.
Osiris-Századvég, 1994, 444 oldal

ti. Olyannyira, hogy a modernitás egyik sajátosságát is éppen egy paradox vallási forradalomban, nevezetesen a „profanitás” vallásnak érvényre jutásában és eluralkodásában véli felfedezni. Így azután nem meglepi, hogy az „örök visszatérés” motívuma mind is egyik kedvenc eszmetörténeti témája volt külön könyvet is szentelt neki. Az olvasnak csak felve meri feltenni fel a kérdést: vajon mennyire véletlen, véletlen-e egyáltalán, hogy éppen ez a kelet-európai tájakról származó mítoszteremtő vált a ciklikusság és a „örök visszatérés” alapján építkező összehasonlító vallástörténet legjelentősebb századunkbeli képviselőjévé?

BERÉNYI GÁBOR

Vizsgálódom, tehát vagyok

Úgy tartja a ránk hagyományozódott történet, hogy René Descartes, a fiatal hadmérnök, akit rabul ejtett a matematika és a fizika új tudománya, 1619-ben, huszonhárom évesen különös, képes értelmű álmot látott. Az álmom értelmét előttrünk talán rejtve marad, de ő maga értelmét vélte az üzenetet, s elhatározta, hogy életét az igaz tudomány alapjainak, a természetes ész világszűzességének szenteli. E vizsgálódások eredményeiből – ha mást nem is – a cogito ergo sum zárlóigévé vált mondását mindenki ismeri, ez a zárló azonban aligha világít rá Descartes skizofréziáinak eredetiségére – amelyet ő maga oly öntudatosan és büszkén hangoztatott –, vagy arra, miért vált újra filozófiai irányzatok megteremtőjévé és filozófiai viták középpontjává karteziánus módszertan.

Miben áll tehát Descartes eredetisége és megújító hatása? Abban, hogy előlrol kezdi a filozófiát, hogy a toldozgató-foldozgató skizofréziával szemben végleges választ találjon a tudás bizonyosságának kérdésére, s ehhez pusztán saját értelmére támaszkodik, még ha az utókor világosan látja is, milyen sokat vett át a skol-

asztikus kérdésfelvetésekből és fogalmakból. „Már évekkkel ezelőtt fölfigyeltem arra, hogy kora ifjúságomtól fogva milyen sok hamis nézetet fogadtam el igaznak, s hogy mennyire kétséges mindaz, amit később ezekre építettem. Ennek hatására beláttam azt is, hogy egyszer az életben gyökerestül föl kell forgatnom, s az első alapoktól kiindulva újra kell kezdenem mindent...” – írja az Elmélkedések az első filozófiáról, amelyekben bizonyítást nyer Isten létezése s a lélek testtől való különbsége a főmű Első elmélkedésében. A mű címe a modern olvasó számára idegennek, avittasnak tűnhet, s Descartes-ot valóban nem azért érdemes olvasni, mintha kétséget kizárólag bebizonyította volna Isten létezését vagy a lélek és a test alapvető különbözőségét – noha saját korában ez volt a filozófia legnagyobb kihívást jelentő, s ha tetszik, legkényesebb kérdése, érveit ma már nemigen fogadhatjuk el –, hanem azért, mert olyan módszertani alapelveket fogalmazott meg, amelyek beleépültek a nyugati gondolkodásba, olyan kérdésekre válaszol, amelyek ma is kísértének. Kissé leegyszerűsítve a dolgot, a kérdés tudásunk érvényességé-

és megalapozottsága, a módszer pedig a kételkedés, amelynek révén eljuthatunk ahhoz az állításhoz, amelyet már nem vonhatunk kétségbe, s ennek alapján újraépíthetjük egész tudásunkat. Ez az alap a tökéletes világossággal megértett idea, amelyben már nem kételkedhetünk, valami, aminek mintáját inkább a matematikai igazság adja, mint a természettudomány kísérletek segítségével megerősített hipotézise. Azaz valami, ami csakis az észre tartozik, s nem a tapasztalatból nyeri igazolását, hiszen a tapasztalatból nyeri igazolását, hiszen a tapasztalat, mivel érkeink közvetítik, csalóka lehet. Csak-hogy Descartes nem abból indult ki, hogy 2x2 mindig 4, hanem abból, hogy amit legbizonyosabban tudhatunk magunkról, az, hogy gondolkodunk. Éppen ebben rejlik hallatlan újszerűsége: az emberi gondolkodást vette vizsgálat alá, hogy a tudást új biztos alapokra építhesse.

RENÉ DESCARTES elmélkedései
Elmélkedések az első filozófiáról
Atlantisz, 1994, 226 oldal

Descartes-ban egyszerre tisztelik – és szidalmazzák néha manapság – a szélsőséges racionalizmus első nagy képviselőjét, a hagyományos szkepticizmus egészen újszerű meghaladóját és az emberi gondolkodás alaptörvényei felé forduló módszeres kétely (vagyis szkepszis) gondolkodóját. Annak ellenére, hogy a természettudományok végül, Descartes minden önbizalma ellenére, nem ezt az utat követték, hanem a kísérleti-tapasztalati megerősítés baconi útját, a karteziánus módszer nem került a nagy és elfeledett művek süllyesztőjébe, hanem éppen a természettudományok világgépével szemben egy másfajta vizsgálódás kiindulópontjává vált, amelyben az igazságok nem a természet törvényeit, hanem az emberi gondolkodás törvényeit követik, s amely a világot technicista-szcientista módra, vagyis a tudomány gyakorlati eredményei felől értelmező képpel egy emberközpontú, noha hasonlóan általános igényű képet állít szembe. De nézhetjük a dolgot a másik oldalról is: Descartes a modern tudományokat akarta megalapozni, oly messzeható érvényre, hogy alapigazságaiból végül még az erköl-

csi igazságokat is le lehessen vezetni, de a dolog különös ironiája, vagy éppen az emberi élet természeté, amelyet ő vett először filozófia vizsgálat alá, úgy hozta, hogy ma már a természettudományok abszolút, objektív érvényű igazságát is kikezdte a tudományfilozófia és a nyelvfilozófia, s támadják a tudományt lélektelen technicizmussal vádoló filozófusok, miközben nagyobb figyelmet kapnak azok a történeti vagy szociológiai elemek, amelyek a tudomány menetét befolyásolják. Noha a szkepticizmus, a mindenben kételkedés réme nemigen győzti senki elméjét manapság, a relativizmussal mindenkin szembe kell néznie, így aztán Descartes vállalkozása nagyon is közel áll hozzánk. Talán az ő bizonyosságát sem fogadhatjuk el, de a kutatás izgalma és a radikális megoldás öröme sosem avul el.

Az új magyar kiadásban Boros Gábor, a mű fordítója utószóval, a kortárs vitákból szerkesztett válogatással és Descartes saját jegyzeteivel is kiegészítette az elmélkedéseket.

BABARCZY ESZTER

Magyar Hírlap, 1994. dec. 17.